

فرهنگ نامہ ی اندیشہ ی مار کسپستی

ویراستہ ی

تام باتامور

وی. جی. کیرنن، رالف میلی بند

اکبر معصوم بیگی

۹	پیش‌گفتار مترجم.....
۱۱	درآمد ویراستاران.....
۱۳	نمایه‌ی پدیدآورندگان.....
۱۵	نشانه‌های اختصاری و نمادها.....
۱۷	آدلر، ماکس (Adler, Max).....
۱۷	آدورنو، تئودور (Adorno, Theodor).....
۱۸	آریستوکراسی (aristocracy).....
۱۹	آزادی (freedom) ← رهایی؛ اصل موجبیت.....
۱۹	آگاهی طبقاتی (class consciousness).....
۲۱	آگاهی کاذب (false consciousness) ← ایدئولوژی.....
۲۱	آلتوسر، لویی (Althusser, Louis).....
۲۴	آموزش و پرورش (education).....
۲۶	آنارشیسم (anarchism).....
۲۸	آیزنشتاین، سرگئی (Eisenstein, Sergei).....
۲۹	اتحادیه‌های کارگری (trade unions).....
۳۲	اجتماعی‌سازی (socialization).....
۳۳	اخلاق (ethics).....
۳۵	اخلاقیات (morals).....
۳۷	ادبیات (literature).....
۴۰	ارتش ذخیره‌ی کار (reserve army of labour).....
۴۱	ارزش (value).....
۴۶	ارزش اضافی (surplus value).....
۴۹	ارزش اضافی و سود (Surplus Value and Profit).....
۵۱	ارزش مصرفی (use value).....
۵۲	ارزش نیروی کار (value of labour power).....
۵۴	ارزش و قیمت (value and price).....
	استالین (نام واقعی جوگاشویلی) یوسیف ویساریونوویچ
۵۵	(Stalin (Dzhughashvili) Iosif Vissarionovkh).....
۵۷	استالینیسم (Stalinism).....
	استبداد شرقی (oriental despotism) ← جامعه‌ی آسیایی
۶۰
۶۰	استثمار (exploitation).....
۶۲	استعمار (colonialism).....
۶۵	اسلام (islam).....
۶۸	اشتراکی‌کردن (collectivization).....
۷۲	اشرافیت کارگری (labour aristocracy).....
۷۲	اصل موجبیت / جبرگرایی / دترمینیسم (determinism).....
۷۵	اضافه‌تولید (overproduction).....
	اعتبار و سرمایه‌ی واهی (credit and fictitious capital)
۷۶
۷۸	اعتصاب (strikes).....
۷۹	اقتصاد سیاسی (political economy).....
۸۳	اقتصاد عامیانه (vulgar economics).....
	اقتصاد مارکسیستی در ژاپن
۸۴	(Marxist economics in Japan).....
۸۹	اقتصادگرایی / اکونومیسم (economism).....
۹۰	اکولوژی / بوم‌شناسی (ecology).....
۹۰	الهیات رهایی‌بخش (liberation theology).....
	امپراتوری‌های روزگار مارکس (empires of Marx's day)
۹۳
	امپریالیسم و بازار جهانی
۹۶	(imperialism and world market).....
۱۰۱	انباشت (accumulation).....
۱۰۳	انباشت نخستین (primitive accumulation).....
۱۰۴	انترناسیونال‌ها (internationalism, the).....
۱۱۱	انترناسیونالیسم (internationalism).....
۱۱۳	انجمن تعاونی (cooperative association).....
۱۱۵	انسان‌شناسی (anthropology).....
۱۱۸	انقلاب (revolution).....
	انقلاب علمی و فناورانه
۱۲۳	(scientific and Technological revolution).....
	انقلابی که بدان خیانت شد
۱۲۴	(Revolution Betrayed, The).....
۱۲۵	انگلس، فریدریش (Engels, Friedrich).....
۱۲۷	ایدئالیسم (idealism).....
۱۲۸	ایدئولوژی (ideology).....
۱۳۴	ایدئولوژی آلمانی (German Ideology).....
۱۳۷	بائر، اوتو (Bauer, otto).....
۱۳۷	بازتولید (reproduction).....
	باستان‌شناسی و پیشاتاریخ
۱۴۱	(archaeology and prehistory).....
۱۴۵	باکونین، میخائیل (Bakunin, Michael).....
۱۴۶	بالشویسم (Bolshevism).....
۱۴۹	بانک‌ها ← سرمایه‌ی مالی؛ سرمایه‌ی مالی و بهره.....
۱۴۹	بت‌واره‌گی / فتیشیسم (fetishism).....
۱۵۰	بت‌واره‌گی کالایی (commodity fetishism).....
	بحران در جامعه‌ی سرمایه‌داری
۱۵۱	(crisis in capitalist society).....
	بحران در جامعه‌ی سوسیالیستی
۱۵۴	(crisis in socialist society).....
۱۵۷	بحران‌های اقتصادی (economic crises).....
۱۶۲	برابری (equality).....
۱۶۵	برشت، برتولت (Brecht, Bertolt).....
۱۶۶	برنال، جان دزموند (Bernal, John Desmond).....
۱۶۸	برنامه‌ریزی اقتصادی (economic planning).....
۱۷۱	برنشتاین، ادوارد (Bernstein, Eduard).....

- ۲۳۴.....تنظیم (regulation) ۱۷۲.....بلانکیسم (Blanquism)
- ۲۳۶.....توتالیتاریسم (totalitarianism) ۱۷۳.....بلوخ، ارنست (Bloch, Ernst)
- ۲۳۶.....توزیع (distribution) ۱۷۴.....بُناپارتیسم (Bonapartism)
- توسعه‌نیافتگی و توسعه ۱۷۵.....بنیامین، والتر (Benjamin, Walter)
- ۲۳۷.....(underdevelopment and development) بوخارین، نیکالای ایوانوویچ
- ۲۴۰.....توسعه‌ی ناموزون (uneven development) ۱۷۶.....(Bukharin Nikolai Ivanovich)
- ۲۴۱.....تولید (production) ۱۷۹.....بورژوازی (bourgeoisie)
- ۲۴۳.....تولید کارگاهی / مانوفاکتور (manufacture) ۱۸۰.....بورژوازی ملی (national bourgeoisie)
- تولید کالایی خرد ۱۸۲.....بهره (interest) ← سرمایه مالی و بهره
- ۲۴۴.....(petty commodity production) بهره‌ی مالکانه (rent) ← مالکیت ارضی و بهره‌ی مالکانه
- ۲۴۷.....جامعه (society) ۱۸۲.....بیانیه‌ی حزب کمونیست / مانیفست کمونیست
- ۲۴۸.....جامعه‌شناسی (sociology) ۱۸۲.....(Communist Manifesto)
- جامعه‌های استعماری و پس‌استعماری ۱۸۴.....بیگانگی (alienation)
- ۲۵۳.....(colonial and post-colonial societies) پانه‌کوک، آنتون (pannekoek, Anton)
- ۲۵۵.....جامعه‌ی آسیایی (Asiatic society) ۱۹۳.....پراکزسکی، یوگنی آلکسی‌یه‌ویچ
- ۲۵۹.....جامعه‌ی باستان (ancient society) ۱۹۳.....(Probrazensky, Evgeny Alexeyevich)
- ۲۶۳.....جامعه‌ی فئودالی (feudal society) ۱۹۵.....پراکسیس (praxis)
- ۲۶۹.....جامعه‌ی قبیله‌یی (tribal society) ۲۰۲.....پرودون، پیر - ژوزف (Proudhon, Pierre-Joseph)
- ۲۷۱.....جامعه‌ی مدنی (civil society) ۲۰۳.....پرولتاریا (proletariat) ← طبقه‌ی کارگر
- ۲۷۴.....جرم (crime) ۱۸۲.....پلخانوف، گئورگی والتینوویچ
- ۲۷۶.....جغرافیا (geography) ۲۰۳.....(Plekhanov, Georgii Valentinovich)
- ۲۸۱.....جمعیت (population) ۲۰۴.....پوپولیسم (populism)
- جنبش‌های آزادی‌بخش مستعمراتی ۲۰۶.....پوزیتیویسم (positivism)
- ۲۸۳.....(colonial liberation movements) پول (money)
- جنبش‌های طبقه‌ی کارگر ۲۰۸.....پولانتزاس، نیکوس (Poulantzas, Nicos)
- ۲۸۷.....(working-class movements) ۲۱۱.....پیش‌رفت (progress)
- ۲۹۰.....جنسیت (gender) ۲۱۲.....تاریخ و آگاهی طبقاتی
- ۲۹۳.....جنگ (war) ۲۱۵.....(History and Class Consciousness)
- ۳۰۱.....حزب (party) ۲۱۶.....تاریخ‌گرایی (historicism)
- ۳۰۵.....حقیقت (truth) ۲۱۷.....تاریخ‌نگاری (historiography)
- خاستگاه خانواده، مالکیت خصوصی و دولت ۲۲۰.....تجربه‌گرایی (empiricism)
- (origin of the family, private property and the state) ترکیب ارزشی سرمایه (value composition of capital)
- ۳۰۷..... ۲۲۱.....← ترکیب اندام‌وار سرمایه
- ۳۰۸.....خانواده (family) ترکیب اندام‌وار سرمایه
- ۳۰۹.....خرده‌بورژوازی (petty bourgeoisie) ← ۲۲۱.....(organic composition of capital)
- ۳۰۹.....طبقه‌ی متوسط ۲۲۳.....تروتسکی، لئون (Trotsky, Leon)
- ۳۰۹.....خشونت (violence) ۲۲۵.....تروتسکیسم (Trotskyism)
- ۳۱۱.....خودکاری / اتوماسیون (automation) تصادف و ضرورت (chance and necessity) ← جبرباوری
- ۳۱۲.....خودمدیری (self-management) ۲۲۸.....دترمینیسم؛ ماتریالیسم تاریخی
- ۳۱۳.....خویشاوندی (kinship) ۲۲۸.....تضاد / تناقض (contradiction)
- ۳۱۷.....داب، موریس ایچ. (Dobb, Maurice H) ۲۲۹.....تقسیم کار (division of labour)
- ۳۱۷.....داروینیسم (Darwinism) تمرکز و تراکم سرمایه
- ۳۱۹.....دستمزد (wages) ۲۳۳.....(centralization and concentration of capital)

۴۰۴.....	سرف‌داری (serfdom).....	دست‌نوشته‌های اقتصادی و فلسفی
۴۰۶.....	سرمایه (capital).....	۳۲۱..... (Economic and Philosophical Manuscripts)
۴۱۱.....	سرمایه / کاپیتال (Das Kapital / Capital).....	۳۲۲..... (Prison Notebooks) دفترهای زندان
۴۱۴.....	سرمایه‌داری (capitalism).....	۳۲۳..... (De Leon, Daniel) دلتون، دانیل
۴۱۹.....	سرمایه‌داری انحصاری (monopoly capitalism).....	۳۲۵..... (democracy) دموکراسی
۴۲۱.....	سرمایه‌داری انحصاری دولتی (state monopoly capitalism).....	دوره‌بندی سرمایه‌داری
۴۲۲.....	سرمایه‌داری سازمان‌یافته (organized capitalism).....	۳۲۶..... (periodization of capitalism)
۴۲۲.....	سرمایه‌ی تجاری (merchant capital).....	۳۲۹..... (State and Revolution) دولت و انقلاب
۴۲۴.....	سرمایه‌ی مالی (finance capital).....	۳۳۰..... (state, the) دولت
۴۲۹.....	سرمایه‌ی مالی (finance capital).....	۳۳۶..... (city state) ← جامعه‌ی باستان
۴۳۰.....	سرمایه‌ی مالی و بهره (financial capital and interest).....	۳۳۶..... (Deutscher Isaac) دیوچر، آیزاک
۴۳۱.....	سندیکالیسم (syndicalism).....	۳۳۶..... (peasantry) دهقانان
۴۳۲.....	سود (profit) ← ارزش اضافی و سود.....	۳۳۹..... (dialectics) دیالکتیک
۴۳۳.....	سورل، ژرژ (Sorel, Georges).....	۳۴۸..... (Dialectics of Nature) دیالکتیک طبیعت
۴۳۴.....	سوسیال‌دموکراسی (social democracy).....	۳۴۹..... (Dietzgen, Josef) دیتسگن، یوزف
۴۳۷.....	سوسیالیسم (socialism).....	دیکتاتوری پرولتاریا
۴۳۹.....	سوسیالیسم اوتوپایی (utopian socialism).....	۳۵۰..... (dictatorship of the proletariat)
۴۴۱.....	سوسیالیسم بازار (market socialism).....	۳۵۱..... (religion) دین
۴۴۵.....	سوویت‌ها (soviets) ← شوراهای.....	۳۵۵..... (Hinduism) دین هندو / هندویسم
۴۴۵.....	سینما و تلویزیون (cinema and television).....	۳۵۸..... (bureaucracy) دیوان‌سالاری / بوروکراسی
۴۴۹.....	شرکت (corporation) ← شرکت سهامی عام (joint-stock company).....	۳۶۱..... (realism) رئالیسم
۴۴۹.....	شرکت سهامی عام (joint-stock company).....	۳۶۳..... (Robinson, Joan Violet) رابینسن، جون وایولت
۴۵۲.....	شرکت‌های چندملیتی (multinational corporations).....	۳۶۴..... (reformism) رفرمیسم / اصلاح‌طلبی
۴۵۴.....	شکل‌های سرمایه و درآمدها (forms of capital and revenues).....	۳۶۶..... (competition) رقابت
۴۵۶.....	شناخت، نظریه‌ی (knowledge, theory of).....	۳۶۸..... (Renner, Karl) رنر، کارل
۴۶۸.....	شوراهای (councils).....	روابط تولید (relations of production) ← نیروها و روابط تولید
۴۷۱.....	شهرنشینی (urbanization).....	۳۶۹..... (psychology) روان‌شناسی
۴۷۲.....	شیء‌واره‌گی (reification).....	۳۷۱..... (psychoanalysis) روان‌کاوی
۴۷۵.....	شیوه‌های تولیدی غیرسرمایه‌داری (non-capitalist modes of production).....	۳۷۲..... (superstructure) روبنا ← زیربنا و روبنا
۴۷۷.....	شیوه‌ی تولید (mode of production).....	۳۷۳..... (intellectuals) روشن‌فکران
۴۸۱.....	صنعتی‌کردن (industrialization).....	۳۷۵..... (Roy, Manabendra Nath) روی، مانابندرا نات
۴۸۲.....	صورت‌بندی اجتماعی (social formation).....	۳۷۶..... (revisionism) رویزونیسم / تجدیدنظرطلبی
۴۸۵.....	طبقه (class).....	۳۷۸..... (emancipation) رهایی
۴۸۹.....	طبقه‌ی حاکم (ruling class).....	۳۸۰..... (Ricardo and Marx) ریکاردو و مارکس
۴۹۱.....	طبقه‌ی کارگر (working class).....	۳۸۳..... (linguistics) زبان‌شناسی
۴۹۲.....	طبقه‌ی متوسط (middle class).....	۳۸۶..... (aesthetics) زیبایی‌شناسی
		۳۹۰..... (base and superstructure) زیربنا و روبنا
		۳۹۵..... (rural class structure) ساختار طبقاتی روستایی
		۳۹۷..... (structuralism) ساختارگرایی
		۳۹۹..... (Sarter, Jean-Paul) سارتر، ژان پل
		۴۰۰..... (Sraffa, Piero) سرافا، پیرو
		۴۰۱..... (human nature) سرشت انسان

- طبیعت (nature)..... ۴۹۴
- طرح کلی بازتولید (reproduction schema)..... ۴۹۵
- عدالت (justice)..... ۴۹۹
- علم (science)..... ۵۰۱
- علم طبیعی (natural science)..... ۵۰۳
- فاشیسم (fascism)..... ۵۰۷
- فرایند کار (labor process)..... ۵۰۸
- فرد (individual)..... ۵۱۳
- فروم، اریش (Fromm, Erich)..... ۵۱۴
- فرهنگ (culture)..... ۵۱۵
- فقیرسازی (pauperization)..... ۵۱۹
- فلسفه (philosophy)..... ۵۲۱
- فمینیسم (feminism)..... ۵۲۸
- فناوری / تکنولوژی (technology)..... ۵۳۰
- فویرباخ، لودویک (Feuerbach, Ludwig)..... ۵۳۱
- قانون (law)..... ۵۳۵
- قهر (force) ← خشونت..... ۵۳۷
- قیمت تولید و مسئله‌ی تبدیل
(price of production and the transformation problem)
- ۵۳۷
- کائوتسکی، کارل (Kautsky, Karl)..... ۵۴۱
- کارتل‌ها و تراست‌ها (cartels and trusts) ← سرمایه‌داری
انحصاری..... ۵۴۲
- کار خانگی (domestic labour)..... ۵۴۲
- کار غیرمولد (unproductive labour) ← کار مولد و کار
غیرمولد..... ۵۴۵
- کار لازم اجتماعی (socially necessary labour)..... ۵۴۵
- کار مجرد (abstract labour)..... ۵۴۶
- کار مولد و کار غیرمولد
- ۵۴۸ (productive and unproductive labour)
- کاست (caste)..... ۵۴۹
- کالا (commodity)..... ۵۵۱
- کالتسکی، میخال (Kalecki, Michal)..... ۵۵۲
- کانتیسم و نوکانتیسم
- ۵۵۳ (Kantianism and Neo-Kantianism)
- کُرش، کارل (Korsch, Karl)..... ۵۵۵
- کلیت (totality)..... ۵۵۷
- کم‌مصرفی (underconsumption)..... ۵۵۹
- کمون پاریس (Paris Commune)..... ۵۶۳
- کمون روسی (Russian Commune)..... ۵۶۴
- کمونیسم (communism)..... ۵۶۵
- کمونیسم ابتدایی (primitive communism)..... ۵۶۸
- کمونیسم اروپایی (Eurocommunism)..... ۵۷۰
- کولونتای، الکساندرا (Kollontai, Alexandra)..... ۵۷۲
- کیفیت و کمیت (quality and quantity) ← دیالکتیک
- ۵۷۲
- کینز و مارکس (Keynes and Marx)..... ۵۷۲
- گذار از فئودالیسم به سرمایه‌داری
(transition from feudalism to capitalism)..... ۵۷۷
- گذار به سوسیالیسم (transition to socialism)..... ۵۷۹
- گرامشی، آنتونیو (Gramsci, Antonio)..... ۵۸۱
- گردش (circulation)..... ۵۸۴
- گرونبرگ، کارل (Grünberg, Carl)..... ۵۸۵
- گروندریسه (Grundrisse)..... ۵۸۶
- گولدمن، لوسین (Goldman, Lucien)..... ۵۸۷
- لابریولا، آنتونیو (Labiola, Antonio)..... ۵۸۹
- لاسال، فردینانت (Lassalle, Ferdinand)..... ۵۸۹
- لافارگ، پل (Lafargue, Paul)..... ۵۹۰
- لانگه، اوسکار ریزارد (Lange, Oskar Ryzard)..... ۵۹۱
- لنین، وی. آی. (Lenin, V.I)..... ۵۹۳
- لنینیسم (Leninism)..... ۵۹۶
- لوکاک، گئورگی (جورج) (Lukács, György (Georg))
لوکزامبورگ > لوکسمبورگ، رُزا
(Luxemburg, Rosa)..... ۶۰۰
- لومین‌پرولتاریا (lumpenproletariat)..... ۶۰۲
- لیسنکوئیسم (Lysenkoism)..... ۶۰۳
- مائو تسه‌تونگ (مائو تزودونگ)
(Mao Tse-Tung (Mao Zedong))..... ۶۰۵
- ماتریالیسم (materialism)..... ۶۰۸
- ماتریالیسم تاریخی (historical materialism)..... ۶۱۴
- ماتریالیسم دیالکتیکی (dialectical materialism)..... ۶۲۰
- ماتریالیسم مکانیکی (mechanical materialism) ←
- ۶۲۲
- ماده (matter) ← ماتریالیسم..... ۶۲۲
- مارتوف، وای. او. (تسه‌دریوم، یولی اوسپوویچ)
(Martov, y.o/Tsederbaum, Yulii Osipovich)..... ۶۲۲
- مارکس، انگلس و سیاست معاصر
(Marx, Engels and contemporary politics)..... ۶۲۳
- مارکس، کارل هاینریش (Marx, Karl Heinrich)..... ۶۲۸
- مارکسیسم اتریشی (Austro-Marxism)..... ۶۳۲
- مارکسیسم تحلیلی (analytical Marxism)..... ۶۳۵
- مارکسیسم در آمریکای لاتین
(Marxism in Latin America)..... ۶۳۸
- مارکسیسم در اروپای شرقی ۱۹۴۲
- (Marxism in Eastern Europe)..... ۶۴۲
- مارکسیسم در افریقا (Marxism in Africa)..... ۶۴۸

- ۷۲۳ نخبگان (elite).....
- ۷۲۴ ندانم‌گرایی / لاداری‌گری (agnosticism).....
- ۷۲۵ نرخ نزولی سود (falling rate of profit).....
- ۷۲۸ نژاد (race).....
- ۷۴۰ نظام جهانی (world-system).....
- نظریه‌ی انتقادی (critical theory) ← مکتب فرانکفورت
- ۷۴۳ نظریه‌ی وابستگی (dependency theory).....
- ۷۴۳ نفی (negation).....
- ۷۴۵ نیازها (needs) ← سرشت انسان.....
- ۷۴۷ نیروها و روابط تولیدی (forces and relations of production).....
- ۷۴۷ نیروی کار (labour power).....
- ۷۴۹ واپس‌ماندگی اقتصادی (economic backwardness) ← مسئله‌ی ارضی.....
- ۷۵۲ ویلن، تورستاین باند (Veblen, Thorstein Bunde).....
- ۷۵۳ وسایل تولید (means of production) ← نیروها و روابط تولیدی.....
- ۷۵۴ وضع طبقه‌ی کارگر در انگلستان (condition of the working class in England).....
- ۷۵۵ ویلیامز ریموند (Williams, Raymond).....
- ۷۵۷ هابرماس، یورگن (Habermas, Jürgen).....
- ۷۵۹ هژمونی / برتری (hegemony).....
- هگل، گئورگ ویلهلم فریدریش
- ۷۶۲ (Hegl, Georg Wilhelm Friedrich).....
- ۷۶۳ هگل و مارکس (Hegel and Marx).....
- ۷۶۵ هگلیان جوان (young Hegelians).....
- ۷۶۶ هم‌سبزی طبقاتی (class conflict).....
- ۷۶۸ همکاری / تعاون (coopertion).....
- ۷۶۹ هنر (art).....
- ۷۷۲ هورکهایمر، ماکس (Horkheimer, Max).....
- ۷۷۲ هیلفردینگ، رودلف (Hilferding, Rudolf).....
- ۷۷۵ یهودیت (judaism).....
- ۷۷۹ کتاب‌نامه.....
- ۸۲۱ واژه‌نامه (فارسی - انگلیسی).....
- ۸۳۳ واژه‌نامه (انگلیسی - فارسی).....
- ۸۴۵ نمایه‌ی نام‌ها.....
- ۶۵۱ مارکسیسم در هند (Marxism in India).....
- ۶۵۴ مارکسیسم شوروی (Soviet Marxism).....
- ۶۵۸ مارکسیسم غربی (Western Marxism).....
- ۶۶۳ مارکسیسم قانونی (legal Marxism).....
- مارکسیسم و جهان سوم
- ۶۶۴ (Marxism and the third world).....
- ۶۶۸ مارکسیسم، تکامل (Marism, development of).....
- ۶۷۱ مارکوزه، هربرت (Marcuse, Herbert).....
- ماشین‌آلات و تولید ماشینی
- ۶۷۲ (machinery and machinofature).....
- ۶۷۴ مالکیت (property).....
- مالکیت ارضی و بهره‌ی مالکانه
- ۶۷۵ (landed property and rent).....
- ۶۷۸ مبادله (exchange).....
- ۶۷۹ مبادله‌ی نابرابر (unequal exchange).....
- مدرنیسم و پسامدرنیسم
- ۶۸۲ (modernism and postmodernism).....
- ۶۸۵ مرحله‌های تکامل (stages of development).....
- ۶۸۷ مرکزیت دموکراتیک (democratic centralism).....
- ۶۹۱ مرینگ، فرانسیس (Mehring, Franz).....
- ۶۹۱ مسئله‌ی ارضی (agrarian question).....
- مسئله‌ی تبدیل (transformation problem) ← ارزش و قیمت (Value and Price).....
- ۶۹۳ مسیحیت (christianity).....
- ۶۹۳ مصرف (consumption).....
- ۶۹۶ مکتب آنال (Annales school).....
- ۶۹۸ مکتب فرانکفورت (frankfurt school).....
- ۷۰۵ ملت (nation).....
- ۷۰۶ منتقدان مارکسیسم (critics of Marxism).....
- ۷۱۲ منشویک‌ها (Mensheviks).....
- ۷۱۴ منطق (logic).....
- ۷۱۸ موج‌های بلند (long waves).....
- مورخان مارکسیست بریتانیایی
- ۷۲۰ (British Marxist historians).....
- ۷۲۴ مورس، ویلیام (Morris, William).....
- ۷۲۶ میانجی‌مندی (mediation).....
- ۷۲۹ ناسیونالیسم / ملی‌گرایی (nationalism).....

آدلر، ماکس (Adler, Max)

زاده‌ی ۱۵ ژانویه‌ی ۱۸۷۳ در وین؛ درگذشته‌ی ۲۸ ژوئن ۱۹۳۷ در وین. آدلر پس از تحصیل حقوق در دانشگاه وین وکیل دعاوی شد اما بیش تر وقت خود را وقف پژوهش‌های فلسفی و جامعه‌شناختی، سپس تر تدریس در دوره‌های فوق‌برنامه و کلاس‌های دانشگاه و نیز وقف فعالیت در حزب سوسیال‌دموکراسی اتریش (ا.س.پ.اؤ) کرد. در ۱۹۰۳ همراه با کارل رنر و رودلف هیلفردینگ آموزش‌شده‌ی کارگری را در وین بنیاد نهاد؛ و در ۱۹۰۴ همراه با هیلفردینگ مرکز پژوهش‌های مارکس را پایه‌گذاری کرد. از هنگام نخستین جنگ جهانی با جناح چپ ا.س.پ.اؤ پیوند گرفت، به شدت به پشتیبانی از جنبش شوراهای کارگری برخاست و از نویسندگان دایمی جنگ طبقاتی (نشریه‌ی جناح چپ حزب سوسیال‌دموکراسی آلمان) از نخستین سال انتشار آن در ۱۹۲۷ به شمار می‌آمد. یاری فکری اصلی آدلر به مارکسیسم اتریشی کوشش اوست برای پایه‌ریزی بنیادهای معرفت‌شناختی مارکسیسم هم‌چون نظریه‌ی جامعه‌شناختی که در آن آدلر سخت زیر تأثیر اندیشه‌های نوکانتی در عرصه‌ی فلسفه‌ی علم، و نیز پوزیتیویسم ارنست ماخ قرار داشت. باین‌همه، او به‌نحوگسترده در دیگر موضوع‌ها نیز قلم زد، و پژوهش‌های دل‌پذیری درباره‌ی انقلاب، دگرگونی در طبقه‌ی کارگر پس از جنگ جهانی اول، روشن‌فکران، و حقوق و دولت (که در ضمن آن به انتقاد از «نظریه‌ی حقوقی ناب» هانس کلزن پرداخت) منتشر کرد. (نیز ← مارکسیسم اتریشی).

برای آگاهی افزون‌تر ← آدلر، ماکس ۱۹۰۴؛ ۱۹۱۴؛ ۱۹۲۲، ۱۹۳۰؛ بورده، ایوون ۱۹۶۷؛ هاینتل، پیتر ۱۹۶۷.

تام باتامور

آدورنو، تئودور (Adorno, Theodor)

زاده‌ی ۱۱ سپتامبر ۱۹۰۳ در فرانکفورت؛ درگذشته‌ی ۶ اوت ۱۹۶۹، در ویسپ سوئیس. آدورنو از دوره‌ی دبیرستان دل‌بستگی‌هایی هم به فلسفه و هم به موسیقی از خود نشان داد. پس از آن‌که در ۱۹۲۴ برای نوشتن اثری درباره‌ی هوسرل درجه‌ی دکتری گرفت، زیر نظر آلبان برگ و ادوارد اشترومان در وین آهنگ‌سازی و نواختن پیانو را آموخت. در ۱۹۳۱ به تدریس فلسفه در دانشگاه فرانکفورت پرداخت، اما با ظهور ناسیونال‌سوسیالیسم آلمان را به قصد انگلستان ترک گفت. چهار سال بعد به ایالات متحد آمریکا رفت و در آن‌جا به مؤسسه‌ی پژوهش اجتماعی پیوست (← مکتب فرانکفورت). در ۱۹۵۰ همراه با مؤسسه به فرانکفورت بازگشت، درجه‌ی استادی گرفت و به مقام مدیریت مؤسسه رسید. گرچه آدورنو یکی از برجسته‌ترین نمایندگان مکتب فرانکفورت به شمار می‌آید، کارش از بسیار جهات بی‌همتا است. در نگاه نخست پاره‌یی از آرای او در باب جامعه‌ی معاصر غریب می‌نماید. او بر آن است که ما در جهانی به سر می‌بریم که یک‌سر در چنگ شبکه‌ی توبرتویی گرفتار است که تارهای آن را دیوان‌سالاری، دستگاه اداری و فن‌سالاری بافته‌اند. فرد چیزی متعلق به گذشته است: عصر سرمایه‌ی متمرکز، برنامه‌ریزی و فرهنگ توده‌یی آزادی شخصی را نابود کرده است. توانایی برای اندیشه‌ی انتقادی مرده و از میان رفته است. جامعه و آگاهی «به‌تمامی شی‌ءواره» شده‌اند: به نظر می‌رسد جامعه و آگاهی دارای کیفیات اشیای طبیعی — یعنی دارای جایگاه شکل‌های داده‌شده و لایتغیر — شده‌اند (← شی‌ءواره‌گی).

اما نمی‌توان اندیشه‌ی آدورنو را به‌تمامی دریافت اگر

ماکس ۱۹۴۷ (۱۹۷۲): آدورنو، تئودور و دیگران
۱۹۵۰: باک مورس، سوزان ۱۹۷۷؛ هابرماس، یورگن
۱۹۷۱: رز، گیلیان ۱۹۷۸.

دیوید هلد

آریستوکراسی (aristocracy)

از هنگامی که مارکس نخستین بار نظریه‌ی خود را در باب طبقه‌ی حاکم، هم‌سبزی آن با دیگر طبقه‌ها و شیوه‌هایی را طرح کرد که بر پایه‌ی آن طبقه‌ی حاکم هژمونی خود را حفظ می‌کند، بسیاری از تاریخ‌دانان از این نظریه بهره گرفتند تا جامعه‌های خاصی را در دوران گذشته تحلیل کنند: از یونان و روم باستان (فینلی ۱۹۷۳) و حکومت‌های کهن اروپای پیشاصنعتی (کولا ۱۹۶۲) تا جامعه‌های صنعتی سده‌ی نوزدهم (هابسباوم ۱۹۶۸). در تاریخ ژاپن نیز از همین دریچه نگریسته‌اند (هونجو ۱۹۳۵).

ارزش این رهیافت این بوده است که تاریخ اجتماعی تحلیلی‌تری را ترغیب می‌کند و رابطه‌ی میان رفتار اقتصادی، اجتماعی و سیاسی گروه‌های اجتماعی را نشان می‌دهد. تأثیر این رهیافت را (در آمیزش با رهیافت پاره‌تو، ویلن، وبر و دیگران) می‌توان در تاریخ‌دانان آریستوکراسی‌ها مشاهده کرد که غیرمارکسیست‌اند (استون ۱۹۶۵)، یا حتی ضدمارکسیست‌اند (هکستر ۱۹۶۱). با این همه، این تحلیل با مشکلاتی روبه‌رو شده است.

تاریخ‌دانان با دریافت این نکته که جامعه‌های خاص (روم در سده‌ی نخست پیش از میلاد، فلورانس در سده‌ی سیزدهم، فرانسه در سده‌های هفدهم و هجدهم و مانند آن) نمونه‌های زوال آریستوکراسی و ظهور «بورژوازی» و بازنمای عصری تازه‌اند، آغاز کردند. سپس‌تر تمایز میان این دو گروه در هر نقطه، خواه بر پایه‌ی سرمایه‌گذاری‌هاشان و خواه ایدئولوژی‌شان، در مورد این نمونه‌ها و دیگر نمونه‌ها، اگر نه محال، دست کم دشوار از کار درآمد. از این جاست که باریس پورشنف تاریخ‌دان شوروی از

محتوا را به بهای [فدا کردن] شکل واریسی کنیم. آدورنو امیدوار است که از طریق «ضابطه‌بندی برانگیزاننده»، «مبالغه‌ی تکان‌دهنده» و «تأکید هیجان‌انگیز» پایه‌های ایدئولوژی‌ها را سست کند و شرایطی پدید آورد که از رهگذر آن جهان اجتماعی بار دیگر بتواند مرئی و آشکار گردد. بهره‌گیری گسترده‌ی او از شکل‌های مقاله و گزین‌گویه (که بهترین شکل آن در/خلاق صغیر به چشم می‌آید) مستقیماً حاکی از دغدغه‌ی او در مورد سست کردن پایه‌های آن چه او آن را دستگاه‌های فروبسته‌ی فکری می‌شمرد (برای نمونه ایدئالیسم هگلی یا مارکسیسم راست‌آیین) و جلوگیری از تصدیق بی‌بهره از تأمل و اندیشه‌ی جامعه است. او اندیشه‌های خود را به شیوه‌هایی عرضه می‌کند که از خواننده تأمل و ژرف‌اندیشی صرف طلب نمی‌کند بلکه خواهان کوششی انتقادی برای بازسازی اصیل است. آدورنو خواستار استمرار و ایجاد توانایی‌هایی برای نقادی مستقل، و پذیرش امکان دگرگونی اجتماعی بنیادی است.

گستره‌ی کار آدورنو شگفت‌آور است. مجموعه‌ی آثار او (که اکنون در قالب ویراستی معتبر منتشر می‌شود) به بیست‌وسه مجلد سر می‌زند (- ۱۹۷۰). این آثار دربردارنده‌ی نوشته‌هایی در زمینه و سراسر مرزهای فلسفه، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، موسیقی‌شناسی و نقد فرهنگی است. در میان دستاوردهای او به نقدی انگیزاننده از همه‌ی مبانی نخستین فلسفی و نیز پرورش یک رویکرد ماتریالیستی و دیالکتیکی بی‌همتا (۱۹۶۶)، تحلیلی ارجمند (همراه با ماکس هورکه‌ایمر) از خاستگاه و سرشت خرد‌ابزاری (۱۹۴۷)، فلسفه‌ی در باب زیبایی‌شناسی (۱۹۷۰)، و بررسی‌های اصیل متعددی درباره‌ی فرهنگ، از جمله تحلیل‌هایی از چهره‌هایی چون شوئنبرگ و مالر (۱۹۴۹) و مباحثی در باب صنعت سرگرمی مدرن (۱۹۶۴) برمی‌خوریم. برای آگاهی‌افزون‌تر ← آدورنو، تئودور ۱۹۴۹ (۱۹۷۳)؛ ۱۹۵۱ (۱۹۶۷)؛ ۱۹۵۵ (۱۹۶۷-۱۹۶۸)؛ ۱۹۶۶ (۱۹۷۳)؛ ۱۹۷۰: آدورنو، تئودور و هورکه‌ایمر،

سرمایه‌داری نخست شکل «طبقه‌ها» را به خود می‌گیرند، زیرا تنها در این مورد است که عضویت گروه‌های اجتماعی را تنها مالکیت (یا نظارت و تسلط بر) وسایل تولید یا محرومیت از آن تعیین می‌کند. در جامعه‌ی جایگاهی پیشابورژوازی سامانه‌یی از جایگاه‌ها با مجوز قانونی بر تفاوت‌ها در مالکیت وسایل تولید سایه می‌افکنند. آریستوکرات همیشه آریستوکرات می‌ماند و بدین‌سان مالک امتیازهای معین و دقیقاً تحدید یافته بود. نظام روابط مالکیت در پس‌پشت ساختار جایگاه‌ها پنهان بود. نظام جایگاهی تقریباً به‌خوبی فقط تا وقتی با نظام روابط مالکیت هم‌آهنگی داشت که زمین مهم‌ترین وسیله‌ی تولید و عمدتاً در تملک آریستوکراسی و کلیسا باقی ماند. ولی با ظهور بورژوازی شهری و تکامل سرمایه‌ی تجاری، کارگاهی و سرانجام صنعتی، و هم‌چنان که بورژوازی (تا حدودی در زمره‌ی اشراف درآمد) خود را بر قلمرو منافع کشاورزی بزرگ تحمیل کرد، پایه‌های این هم‌آهنگی بیش‌ازپیش سستی گرفت. آگاهی جایگاهی از بن‌بناز آگاهی طبقاتی متمایز است. عضویت در یک جایگاه علی‌القاعده موروثی است، و این امر به‌وضوح از حقوق و امتیازات منسوب یا محرومیت از آن آشکار است. با این‌همه، عضویت طبقاتی بسته به آگاه‌شدن از جایگاه خود در فرایند تولید است؛ از این‌جاست که عضویت طبقاتی اغلب در پس‌پشت جهت‌گیری دل‌تنگانه نسبت به نظام جایگاهی دیرین، به‌ویژه در مورد «قشرهای میانین» بورژوازی، خرده‌بورژوازی و دهقانی، پنهان می‌ماند.

مارکس پیدایش آگاهی طبقاتی در بورژوازی و پرولتاریا را پی‌آمد پیکار سیاسی فزاینده‌ی طبقه‌ی سه با طبقات حاکم رژیم سابق توصیف می‌کند. او دشواری‌های سر راه تکامل آگاهی طبقاتی را با نمونه‌ی دهقانان خرده‌پای فرانسه شرح می‌دهد که به جای آن‌که به شیوه‌یی انقلابی خود را به صورت طبقه‌ی حاکم درآورند، از حق رأی خود بهره می‌گیرند تا خود را به انقیاد ارباب (ناپلئون سوم) درآورند:

«فئودالی کردن» بورژوازی فرانسه در سده‌ی هفدهم سخن به میان می‌آورد، حال آن‌که هابسباؤم (۱۹۶۸) تیراه‌ی آریستوکراسی بریتانیای سده‌ی نوزدهم می‌نویسد که آریستوکراسی «به معیارهای قاره‌یی اروپا» تقریباً یک بورژوازی است.» راهی برای بیرون‌رفت از این دشواری را بردی (۱۹۷۸) نشان داده است که اشراف استراسبورگ سده‌ی شانزدهم را «طبقه‌ی اجتماعی پیچیده‌یی مرکب از دوپاره، یکی اجاره‌گیر و دیگری بازرگان» توصیف می‌کند و به پژوهش در این زمینه می‌پردازد که آن‌ها در عمل چه‌گونه با هم یک‌پارچه شدند.

لیگام‌های پنهان در برداشت مارکس از طبقه نیز آشکار شده است. رولان موسینه تاریخ‌دان فرانسوی (۱۹۷۳) حمله‌یی نیرومند بر به‌کارگیری این اصطلاح «طبقه» برای توصیف گروه‌ها در جامعه‌های پیشاصنعتی برده است و واژه‌ی معاصر «جایگاه اجتماعی» را ترجیح می‌دهد. مؤثرترین پاسخ‌ها به این‌گونه انتقادات را تاریخ‌دانان و جامعه‌شناسانی داده‌اند که ارزش این مفهوم امروزی را پذیرفته‌اند، اما بر آن‌اند که تحلیل می‌بایست با هر دو مقوله‌ی «جایگاه اجتماعی» و «طبقه» به‌طور هم‌زمان کار کند (اوسووسکی ۱۹۵۷).

برای آگاهی افزون‌تر ← باتامور، تام ۱۹۶۶؛ بردی، تام ۱۹۷۸؛ فیئلی، موزز ۱۹۷۳؛ هیکستر، جی. ایچ. ۱۹۶۱؛ هابسباؤم، اریک ۱۹۶۸؛ هونجو، ایجیرو ۱۹۳۵ (۱۹۶۵)؛ کولا، ویتولد ۱۹۶۲؛ موسینه، رولان ۱۹۶۹ (۱۹۷۳)؛ استون، لارنس ۱۹۶۵.

پیتر برک

آزادی (freedom) ← رهایی؛ اصل موجبیت

آگاهی طبقاتی (class consciousness)

مارکس هم از آغاز میان موقعیت عینی یک طبقه و آگاهی ذهنی از این موقعیت، به سخن دیگر، میان عضویت طبقاتی و آگاهی طبقاتی قایل به تمایز شد. به سستی دقیق کلمه، تمایزهای اجتماعی در جامعه‌ی